

УДК 343.54

Д. П. Євтєєва

кандидат юридичних наук
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ОПІКУНСЬКИМИ ПРАВАМИ (СТ. 167 КК УКРАЇНИ)

У статті визначено фактори соціальної обумовленості встановлення та подальшого існування кримінальної відповідальності за зловживання опікунськими правами. До таких факторів віднесено соціальні, нормативні, інституційні та криминологічні. Розкрито особливості зазначених факторів.

Ключові слова: зловживання опікунськими правами, соціальна обумовленість, фактори соціальної обумовленості.

I. Вступ

Нормальне функціонування інституту сім'ї та суміжних із ним інститутів є однією з важливих умов існування та подальшого розвитку будь-якого суспільства. Тож регламентації та охорони відносин у сфері сім'ї, опіки, піклування та нормального розвитку дітей держава має приділяти значну увагу. Однією зі складових такої охорони є норма ст. 167 Кримінального кодексу (далі – КК) України, в якій визначено кримінальну відповідальність за зловживання опікунськими правами.

Разом із тим кримінальна відповідальність є найсуворішим видом юридичної відповідальності. Саме тому визнання законодавцем певних діянь злочинними та караними має бути особливо виваженим рішенням, що обґрунтовується наявністю нагальних потреб суспільства в кримінально-правовій забороні [18, с. 124]. Межі втручання кримінального закону визначаються необхідністю охорони від злочинних посягань найбільш важливих особистих, суспільних та державних інтересів. Водночас при цьому неможна допускати утисків прав, свобод і законних інтересів громадян. Також є важливим, щоб кримінально-правове втручання держави та її органів з охорони правопорядку не перешкоджало розвитку суспільних відносин [26, с. 13]. Таким чином, кримінально-правова норма має бути соціально обумовленою.

II. Постановка завдання

Констатуємо актуальність розробки проблем захисту прав осіб, які перебувають під опікою або піклуванням, мета статті – розглянути питання соціальної обумовленості існування та подальшого збереження у КК України норми ст. 167 КК, в якій встановлено кримінальну відповідальність за зловживання опікунськими правами.

III. Результати

Соціальна обумовленість кримінально-правової норми передбачає врахування під час її створення та існування багатьох факторів. Із факторами соціальної обумовленості в доктрині кримінального права пов'язано кілька проблем. По-перше, суперечки точаться стосовно самого терміна “фактори”. Натомість запропоновано такі позначення, як: “основи”, “підстави”, “критерії”, “принципи”, “умови”, “чинники” та ін. На нашу думку, можна погодитися з тими авторами, які вважають за доцільне вживати термін “фактор”, оскільки він більшою мірою підходить до самого процесу криміналізації як одна з її причин, а також чітко вказує на її об'єктивний характер як дійсну потребу суспільства саме в такому захисті [8, с. 192]. Окрім того, науковці виділяють різні їх види й кількість. Наприклад, досліджуючи це питання, О. І. Коробєєв дійшов висновку, що можна нарахувати близько двадцяти подібних факторів, причому щодо деяких необережних злочинів їх має місце навіть більше [14, с. 65]. Як зазначає з цього приводу В. І. Борисов, враховуючи відмінність у видах, характері явищ, детермінуючих кримінально-правову заборону, такі фактори можуть бути неоднаковими й за кількістю, і за змістом кожного з них. Виходячи з предмета дослідження, необхідним є виділення й аналіз найбільш значущих факторів, які у своїй сукупності є достатніми для пояснення існування й удосконалення кримінально-правових норм, що охороняють певні суспільні відносини [2, с. 29–30].

Звертаючись до праць науковців, які досліджували злочини проти сім'ї та неповнолітніх (як загалом, так і окремі види), можна побачити, що авторами так само висловлені різні підходи до змісту та кількості факторів соціальної обумовленості розглядуваних ними діянь. Так, стосовно злочинів проти сім'ї та неповнолітніх загалом О. І. Белова дійшла висновку, що

встановлення та існування кримінальної відповідальності за ці злочини слід обумовлювати кримінологічним, нормативним, соціально-економічним, міжнародним та історичним чинниками [1, с. 27]. В. В. Гальцова, вирішуючи питання щодо факторів соціальної обумовленості розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України) та незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК України), установила, що домінуючими серед них є: 1) соціальні фактори, які, у свою чергу, авторка поділяє на соціологічні, соціально-демографічні, соціально-психологічні й соціально-педагогічні; 2) нормативно-правові; 3) кримінологічні [4, с. 28–29]. М. Г. Заславська, досліджуючи склад злочину, передбачений ст. 137 КК України (неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей), проаналізувала історичні, соціальні, нормативні та кримінологічні групи факторів [10, с. 12].

Виходячи з особливостей зловживання опікунськими правами, вбачається, що для визначення його соціальної обумовленості доцільним буде розглянути такі фактори: 1) соціальні, що показують значущість відносин, які забезпечують нормальне існування, розвиток підопічних осіб у суспільстві; 2) нормативно-правові, що відображають систему правової регламентації відносин, які забезпечують нормальне існування, розвиток підопічних осіб нормами Конституції України та чинного законодавства; 3) інституційні, що відображають результати процесу реформування механізму держави для забезпечення належного функціонування відносин у сфері опіки та піклування; 4) кримінологічні, що визначають суспільну небезпечність зловживань опікунськими правами, величину матеріальної та моральної шкоди, що спричиняється ними суспільству, можливість і доцільність застосування кримінально-правових заходів боротьби з цим злочином та рівень його латентності. Розглянемо детальніше кожну з указаних груп факторів.

1. Соціальні фактори. Особи, над якими встановлюється опіка або піклування (дітисироти та діти, позбавлені батьківського піклування, недієздатні особи та особи, цивільна дієздатність яких є обмеженою внаслідок психічних розладів, розумової відсталості), є соціально вразливими категоріями населення в суспільстві. Щодо дітей, виховання в родині, певна річ, вважається для них найкращим варіантом. На процес формування та розвитку особистості саме сім'я має найбільш істотний вплив [11, с. 10; 12, с. 58; 20, с. 134]. Як зазначають соціологи, її монополія у сфері регулювання інтимних стосунків, дітонародження й догляду за маленькими дітьми збережеться і в майбутньому [24, с. 220]. Сім'я вводить у суспільство нових членів, передаючи їм мову, чес-

ноти та звичаї, основні зразки поведінки; знайомить їх з духовними цінностями; формує ті якості особи, які є значущими для суспільства; контролює поведінку своїх членів [11, с. 21]. Благополучна сім'я та її мікроклімат створюють максимально сприятливе середовище для формування емоційного й морального стану, а також фізичного, психічного та соматичного здоров'я дітей та підлітків [13, с. 19].

Разом із тим діти, позбавлені можливості безпосередньо й постійно брати участь у житті групи з числа близьких їм людей, є знедоленими. Особливо це помітно в малих дітей, які живуть поза сім'єю в спеціалізованих закладах. Розумовий і соціальний розвиток інколи в них запізнюється, а емоційний – загальмовується. Те саме може відбуватися й із дорослою людиною, оскільки нестача постійних особистих контактів, що є суттю соціальної ізоляції, тобто самотності, стає джерелом багатьох негативних явищ і слугує причиною серйозних особистісних порушень [11, с. 10].

Тому відсутність у житті особи сім'ї негативно позначається на її бутті. Оптимальною заміною сімейного середовища для особи можна вважати інститут опіки та піклування та неінституційні форми влаштування дітей (патронат, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу), призначені створити умови, якомога більше наближені до сімейних. Разом із тим вбачається, що всі форми утримання й виховання дитини-сироти можуть лише пом'якшити негативний вплив становища, в якому опинилася дитина, на неї, а не компенсувати повністю відсутність її власної сім'ї [12, с. 58].

На сьогодні в суспільстві відбувається поширення інституту опіки загалом і збільшення кількості прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу зокрема. Таке явище активно стимулюється державою, адже метою Уряду є влаштування всіх дітей на виховання до родин [15]. Унаслідок цього в умовах сім'ї виховуються десятки тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а повнолітні недієздатні або обмежено дієздатні особи можуть отримувати догляд, лікування та турботу. Цей процес має найбільш сприятливим чином впливати на буття зазначених осіб.

Отже, значущість для особи проживання в сім'ї, негативні наслідки відсутності в житті особи сімейного оточення, поширеність інституту опіки та піклування є тими соціальними факторами, що обґрунтовують існування та подальше збереження кримінальної відповідальності за зловживання опікунськими правами.

2. Нормативно-правові фактори. Зловживання осіб, які здійснюють опіку або піклування, своїми повноваженнями можуть за-

подіювати шкоду низці майнових і немайнових прав, свобод і законних інтересів підопічних осіб. Корисливі зловживання посягають не лише на право власності підопічного, від них можуть постраждати, зокрема, право на вільний розвиток своєї особистості, охорону здоров'я, право на недоторканність житла, достатній життєвий рівень, освіту.

На міжнародному рівні низка документів загальним чином визначають особисті немайнові й майнові права осіб, які перебувають під опікою та піклуванням. Разом із тим у міжнародному праві прийнято й чимало спеціальних нормативних актів, що регламентують права цих осіб, зокрема Декларація прав дитини 1959 р., Конвенція про права дитини 1989 р. (ратифікована Україною), Декларація ООН про права розумово відсталих осіб 1971 р., Декларація ООН про права інвалідів 1975 р., Конвенція ООН про права інвалідів 2006 р. та ін.

В Україні значущість інституту сім'ї на нормативному рівні визнав законодавець, відзначивши, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення та несе відповідальність за створення належних умов для цього; виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини (ч. 1 ст. 11, ст. 12 Закону України "Про охорону дитинства"). У галузевому законодавстві в різноманітних нормативно-правових актах передбачено норми, що закріплюють, деталізують і охороняють особисті немайнові та майнові права підопічних осіб, а також норми, що встановлюють повноваження осіб, які здійснюють опіку та піклування, та окреслюють для них коло заборон¹. Усі ці норми слугують гарантіями прав підопічних.

Держава слідкує за дотриманням майнових і немайнових прав осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, здійснює контроль за діяльністю опікунів і піклувальників, особливо щодо дітей. Протягом останніх років можна відзначити тенденцію вжиття державою заходів, спрямованих на посилення гарантій підопічних дітей від різних зловживань. Про це свідчить ускладнення механізму здійснення правочинів щодо нерухомого майна дітей. Зокрема, на сьогодні відповідно

до ч. 4 ст. 177 Сімейного кодексу України дозвіл на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини надається органом опіки та піклування після перевірки, що проводиться протягом одного місяця, і лише в разі гарантування збереження права дитини на житло.

На сьогодні діють кілька державних програм, спрямованих на посилення захисту прав дітей, інвалідів, які можуть перебувати під опікою або піклуванням, поліпшення умов їх життя². Відзначимо, що в переважній більшості таких документів спеціально не зазначається щодо необхідності встановлення відповідальності осіб, наділених повноваженнями з опіки та піклування, за вчинені ними зловживання. Виняток становлять Резолюція Генеральної асамблеї ООН "Права дитини" № 60/231 від 23 грудня 2005 р., згідно з п. "b" ст. 15 якої Генеральна Асамблея наполегливо закликає держави притягувати до судової відповідальності тих, хто вчиняє злочини щодо дітей, застосовуючи при цьому належні міри покарання; а також Закон України "Про охорону дитинства", відповідно до ст. 35 якого особи, винні в порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України. Інші ж зазначені акти мають яскраво виражену спрямованість на запобігання посяганням на права підопічних. При цьому з тих ідей, що в них закладені, випливає необхідність існування різноманітних правових засобів захисту прав підопічних осіб, зокрема кримінальної відповідальності за найнебезпечніші зловживання опікунськими правами.

3. Інституційні фактори. Констатуючи значну кількість нормативних актів із питань опіки та піклування, неможна оминати той факт, що загалом система реалізації та захисту прав підопічних в Україні перебуває тим не менше в незадовільному стані. На цьому наголошують представники вищих органів державної влади, вчені, практичні працівники. Так, у науковій літературі відзначено, що державою недостатньо уваги приділяється охороні прав дитини, при цьому конституційні положення та принципи щодо захисту неповнолітніх, залишаються декларативними [7, с. 101]. Інші дослідники констатують потребу реформування загалом системи опіки та піклування в державі [6, с. 136–139].

¹ Примітка. До таких актів належать, зокрема: Цивільний кодекс України; Сімейний кодекс України; Закон України "Про охорону дитинства" від 26.04.2001 р. № 2402-III; Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" від 21.11.1992 р. № 2811-XII; Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" від 13.01.2005 р. № 2342-IV; Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" від 02.06.2005 р. № 2623-IV; Постанова Кабінету Міністрів України "Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини" від 24.09.2008 р. № 866; Правила опіки та піклування від 26.05.1999 р. та низка інших.

² До таких програм можна віднести Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 р., затверджену Указом Президента України від 22.10.2012 р. № 609/2012; Державну цільову соціальну програму реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 1242; Державну цільову програму "Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів" на період до 2020 р., затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 р. № 706.

Разом із тим останнім часом у системі захисту прав підопічних запроваджуються зміни. Зокрема, з метою забезпечення належних умов для реалізації прав дітей в Україні, враховуючи необхідність особливої піклування про дитину, на виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав дитини в 2011 р. було запроваджено інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини та створено відділ забезпечення його діяльності [21; 25]. Окрім того, відповідний структурний підрозділ з питань дотримання прав дитини створено в структурі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. До повноважень підрозділу віднесено питання щодо моніторингу стану дотримання в Україні прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та підготовка пропозицій Уповноваженому з прав людини щодо вжиття актів реагування з метою запобігання порушенням прав дитини або сприяння їх поновленню [27].

Не можна не наголосити й на активізації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей. Така діяльність є самостійним міжфункціональним напрямом правозахисної діяльності прокуратури по забезпеченню прав і законних інтересів осіб у віці до 18 років, що зумовлений особливою увагою держави до захисту дітей, має комплексний характер та реалізується в межах виконання всіх покладених на прокуратуру функцій [16, с. 133]. У пункті 4 наказу Генеральної прокуратури України "Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей" від 06.12.2014 р. № 16гн наголошено, що пріоритетними напрямками представництва інтересів дітей та держави в суді визначено захист, зокрема у сферах охорони життя і здоров'я дітей, їх права на освіту, відпочинок та змістовне дозвілля; опіки, піклування, усиновлення дітей; майнових і житлових прав дітей, їх соціального забезпечення [23]. При цьому необхідно відмітити, що в центральному апараті Генеральної прокуратури створено Головне управління захисту прав і свобод дітей, до повноважень якого віднесено, зокрема, захист прав дітей у суді, нагляд за дотриманням і застосуванням органами влади законів із питань охорони дитинства. Відповідні самостійні підрозділи функціонують у регіональних органах прокуратури [3, с. 74].

Таким чином, до інституційних факторів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за зловживання опікунськими правами належить створення в державному апараті: 1) самостійних інститутів; 2) відокремлених структурних підрозділів органів влади, основним призначенням яких є забезпечення прав та законних інтересів дітей.

4. Кримінологічні фактори. Належність зловживання опікунськими правами до числа злочинів обумовлюється також певними кримінологічними факторами, серед яких доцільно розглянути його суспільну небезпечність, величину матеріальної й моральної шкоди, що спричиняється суспільству злочином, можливість і доцільність кримінально-правових заходів боротьби з цим діянням і рівень його латентності.

Суспільна небезпечність діяння, насамперед, визначається соціальною цінністю тих відносин, яким заподіюється шкода. Цінність розглядуваних відносин полягає в тому, що в їх межах здійснюється захист особистих немайнових і майнових прав підопічного. Варто вказати, що зловживання опікунськими правами посягає на відносини у сфері сім'ї, опіки, піклування та нормального розвитку дітей, яким відведено особливе місце в суспільстві. Зазначені відносини фактично є одним із вирішальних чинників забезпечення його стабільності та фізіологічного, духовного, психологічного й економічного розвитку [1, с. 28].

Окрім того, суспільна небезпечність діяння визначається також тією шкодою, яку зазнають суспільні відносини. Для встановлення її величини необхідно з'ясувати соціальні властивості такої шкоди, серед яких особливе місце посідають: поліоб'єктність відносин, яким вона завдається, неможливість її усунення, а також її тяжкість.

Характеризуючи поліоб'єктність відносин, яким завдається шкода при зловживанні опікунськими правами, слід зазначити, що такі відносини забезпечують: а) нормальне фізичне існування з відповідним нормальним фізичним, психічним, духовним, соціальним та інтелектуальним розвитком підопічних дітей і нормальне фізичне існування повнолітніх підопічних осіб; б) майнові права та інтереси підопічного. Отже, від розглядуваного злочину "страждає" цілий комплекс особистих немайнових і майнових відносин. Разом із тим суспільна небезпечність злочину також посилюється фактором діапазону можливостей, що мають особи, які здійснюють опіку й піклування. Адже держава надає їм певний "кредит довіри" на виконання їх повноважень. При цьому, як свідчить практика, контроль за їх діяльністю часто є формальним. Необхідно також вказати, що особа, яка здійснює опіку та піклування, вчиняючи зловживання, при цьому погано поводиться з підопічним. У таких випадках опіка замість того, щоб компенсувати умови сім'ї, не "спрацьовує" загалом. Підопічний зазнає моральних травм, оскільки особи, від яких він очікував допомоги, навпаки, вчиняють із ним ганебні дії. Унаслідок цього шкода фізичному, психічному розвитку підопічного не може бути повністю відшкодована.

Суттєво впливає на суспільну небезпечність досліджуваного злочину й соціально вразливе становище потерпілого, що може бути зумовлене, зокрема, його несамостійністю, безпомічністю через неповноліття або хворобливий стан, а також його матеріальною залежністю від винного. Останню обставину враховує законодавець. Відповідно до частин 1, 2 ст. 15 Закону України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" від 2 червня 2005 р. № 2623-IV діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, а також особи з їх числа, недієздатні та обмежено дієздатні особи віднесені до груп ризику щодо втрати житла або права на його використання.

Таким чином, щодо підопічних осіб можна констатувати підвищений ступінь ввічності. Як відзначив Уповноважений з прав дитини, місцеві органи влади, на які покладені повноваження щодо забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, житлом, самостійно не можуть вирішити цю проблему. Також він наголосив на тому, що в цій сфері були виявлені численні порушення закону [19]. Із цього приводу співробітники Генеральної прокуратури України зазначають, що матеріали кримінальних справ (проваджень) свідчать: разом із деякими іншими злочинами зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України) належить до діянь, які найбільш істотно порушують права дітей [17, с. 87–92]. Таким чином, вказане свідчить про наявність відчутної матеріальної та моральної шкоди, що заподіюється досліджуваним злочином суспільству.

У контексті з'ясування суспільної небезпечності зловживань опікунськими правами необхідно також звернути увагу на позицію законодавця щодо такого питання. По-перше, законодавець відзначив підвищену суспільну небезпечність цього злочину, сконструювавши його склад формальним [9, с. 101–102]. По-друге, у 2010 р. було зроблено корективи щодо покарання за цей злочин. Внаслідок внесених до КК змін санкцію норми, передбаченої ст. 167 КК, було посилено, внаслідок чого розглядуваний злочин, згідно зі ст. 12 КК, законодавцем перенесено з категорії злочинів невеликої тяжкості до злочинів середньої тяжкості [22].

Щодо доцільності кримінально-правових заходів боротьби зі зловживаннями опікунськими правами, слід наголосити, що встановлення кримінальної репресії за певне діяння є крайнім заходом боротьби з правопорушеннями. Особи, які зловживають опікунськими правами, можуть бути притягнені до цивільної відповідальності, проте обмеження реагування держави на такі доволі суспільно небезпечні діяння лише цим за-

ходом є недостатнім. Разом із тим відзначимо, що в чинному адміністративному законодавстві не передбачено окремої норми за зловживання опікунськими правами. На нашу думку, встановлення адміністративної відповідальності в цьому випадку не є можливим, оскільки законодавець закріпив, що таке діяння вважається кримінально караним із моменту його вчинення, а отже, суспільно небезпечні наслідки перебувають поза межами складу злочину. За таких умов можна констатувати відсутність простору для адміністративно-правового реагування на зловживання опікунськими правами. На наш погляд, пошук місця для адміністративної відповідальності в цьому випадку не є потрібним, оскільки її встановлення зумовило б появу колізії кримінально-правової та адміністративно-правової норм.

Характеризуючи такий фактор, як латентність злочину, насамперед, треба відзначити, що за офіційними даними зловживання опікунськими правами не має значної поширеності. Так, протягом останніх п'яти років за ст. 167 КК суди України виносили не більше десяти рішень (вироків або постанов) на рік. Водночас є всі підстави вважати, що цей злочин має високий рівень латентності. Так, за оцінкою спеціалістів управлінь праці та соціального захисту населення, служб у справах дітей та дільничних інспекторів, що у своїй професійній діяльності безпосередньо стикаються з проблемами підопічних осіб, на кожен зареєстрований випадок зловживання повноваженнями з опіки або піклування припадає 15–20 незареєстрованих.

Латентність цього злочину може мати як природний, так і штучний характер. У першому випадку про факт вчинення злочину знає лише сам винний, а правоохоронним, правозастосовним органам, посадовим особам або окремим громадянам про це нічого невідомо [5, с. 27, 28]. Такі ситуації є типовими для великих міст, де приватне життя мешканців є більш закритим, ніж у невеликих населених пунктах. У другому випадку про факт вчинення злочину відомо посадовим особам, окремим громадянам, але ні ті, ні інші не повідомляють про це відповідні органи [5, с. 27, 28]. Зазначене притаманне невеликим містам, селищам, селам, оскільки там наявний більш тісний контакт між жителями. Водночас через їх недостатню активну громадянську позицію, правовий нігілізм або інші чинники інформація про злочин може залишатися прихованою.

IV. Висновки

Існування та подальше збереження кримінальної відповідальності за зловживання опікунськими правами обумовлюється такими вирішальними факторами, як соціальні, нормативно-правові, інституційні та кримінологічні.

Визнаючи надважливе значення сім'ї щодо розвитку та нормального буття особи, держава утверджує в суспільстві сімейні цінності, стимулює розвиток інституту опіки та сімейних форм влаштування дітей. Водночас державою підтримуються політика, спрямована на запобігання порушень прав підопічних, яка полягає, зокрема, в реформуванні її апарату, посиленні гарантій прав підопічних і контролю за діяльністю опікунів та піклувальників тощо. Тим не менше на сьогоднішній день система забезпечення й реалізації прав підопічних має суттєві недоліки. Через це подальше існування норми, передбаченої ст. 167 КК України, має особливо важливе значення, оскільки вона є, так би мовити, завершальною ланкою в цій системі, певним чином компенсує зазначені недоліки, виступає оптимальним засобом боротьби зі зловживаннями опікунськими правами та становить істотну гарантію прав підопічних. На додаток до інших матеріальних і процесуальних норм, інститутів, процедур тощо наявність цієї норми дає підстави зазначити про комплексний характер захисту прав і законних інтересів підопічних у вітчизняному законодавстві.

Список використаної літератури

- Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Белова ; Харк. нац. ун-т внутр. справ України. – Харків, 2006. – 184 с.
- Борисов В. И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. И. Борисов ; Укр. юрид. акад. – Харьков, 1992. – 399 с.
- Вишинський В. Роль прокурора щодо захисту прав дітей в умовах реорганізації структури органів прокуратури та вдосконалення чинного законодавства / В. Вишинський // Вісник прокуратури. – 2013. – № 5. – С. 73–77.
- Гальцова В. В. Кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) : монографія / В. В. Гальцова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2015. – 248 с.
- Даньшин И. Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия : учеб. пособие / И. Н. Даньшин. – Киев : УМК ВО, 1988. – 88 с.
- Демидова Л. М. Захист дітей: проблеми суспільства та законодавства / Л. М. Демидова, В. О. Ковальов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки. – 2007. – № 764-2. – С. 136–142.
- Денисов С. Ф. Роль та значення правового захисту неповнолітніх / С. Ф. Денисов // Право та державне управління. – 2012. – № 1. – С. 99–103.
- Денисов С. Ф. Соціальна зумовленість кримінально-правової заборони торгівлі людьми / С. Ф. Денисов, П. П. Сердюк // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2000. – № 3. – С. 191–203.
- Євтеєва Д. П. Кримінально-правова характеристика зловживання опікунськими правами: соціальна обумовленість та склад злочину : монографія / Д. П. Євтеєва. – Харків : Право, 2015. – 264 с.
- Заславська М. Г. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину : монографія / М. Г. Заславська; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". – Харків : Право, 2013. – 216 с.
- Земска М. Семья и личность / М. Земска ; пер. с пол. Л. В. Васильева. – Москва : Прогресс, 1986. – 136 с.
- Карпенко О. Законодавче забезпечення сімейних форм утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за законодавством України / О. Карпенко // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 3. – С. 58–60.
- Коренев Н. М. Роль семьи в формировании, укреплении и сохранении здоровья детей и подростков / Н. М. Коренев // Жінки за духовну безпеку суспільства : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11–12 черв. 1999 р. – Харків, 1999. – С. 19–22.
- Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации: моногр. / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1987. – 267 с.
- Королевська Н. Крок за кроком ми маємо вирішувати питання, за які несемо спільну відповідальність перед людьми [Електронний ресурс] / Наталія Королевська // Інформ-агенція "Чернігівський монітор". – Режим доступу: <http://monitor.cn.ua/ua/politics/11837>.
- Лапкін А. В. Основи прокурорської діяльності в Україні : навч. посіб. у схемах / А. В. Лапкін. – 3-тє вид., змін. та доп. – Харків : Право, 2015. – 148 с.
- Малихіна С. Роль прокурора в захисті прав дитини кримінально-правовими засобами / С. Малихіна, Ю. Смокович // Вісник прокуратури. – 2013. – № 5. – С. 87–92.
- Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : БЕК, 1999. – 590 с.

19. Павленко Ю. Місцеві органи влади мають вирішити проблему житла сиріт [Електронний ресурс] / Ю. Павленко // Реально: політика, факти, події. – Режим доступу: <http://realno.te.ua/novyny>.
20. Педагогическая психология : учеб. для студентов высш. учеб. заведений / под ред. Н. В. Клюевой. – Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 400 с.
21. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11.08.2011 р. № 811/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 63. – Ст. 2494.
22. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за неналежне виконання обов'язків стосовно охорони життя та здоров'я дітей, а також за зловживання опікунськими правами : Закон України від 23.09.2010 р. № 2556-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 79. – Ст. 2790.
23. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей : Наказ Генеральної прокуратури України від 06.12.2014 р. № 16гн [Електронний ресурс] // МЕГА НаУ: проф. юрид. система. – Режим доступу: <http://zakon.pau.ua/doc/?uid=1041.63908.0>.
24. Соціологія : підручник / за ред. В. М. Пічі. – 4-те вид., виправлене. – Львів : Магнолія 2006, 2009. – 296 с.
25. Структура Адміністрації Президента України [Електронний ресурс] // Президент України Петро Порошенко: офіц. Інтернет-представництво. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/administration/aru-structure>.
26. Энциклопедия уголовного права. – Санкт-Петербург : Изд. проф. Малинина : СПб ГКА, 2011. – Т. 16. Преступления против конституционных прав и свобод человека и гражданина. – 954 с.
27. Права дитини [Електронний ресурс] // Уповноважений Верховної Ради з прав людини : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/>.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015.

Евтеева Д. П. Социальная обусловленность уголовной ответственности за злоупотребление опекунами правами

В статье определяются факторы социальной обусловленности установления и дальнейшего существования уголовной ответственности за злоупотребление опекунами правами. К таким факторам отнесены социальные, нормативные, институционные и криминологические. Раскрыты особенности указанных факторов.

Ключевые слова: злоупотребление опекунами правами, социальная обусловленность, факторы социальной обусловленности.

Yevteyeva D. Social Determination of Criminal Responsibility for the Guardianship Abuse

In the article attention to social conditionality of existence and subsequent preservation in the Criminal Code of Ukraine a norm of the Art. 167 that sets criminal responsibility for guardianship abuse is paid. Social conditionality of any criminal law norm provides account during its creation and existence of many factors. Based on the characteristics of the considering offense it was concluded that to determine social conditioning is sufficient and appropriate allocation of four groups of factors: social, regulatory, institutional and criminological. The peculiarities of those factors are covered.

Social factors (importance for people living in the family, negative consequences of absence of family surroundings in the life of individual, prevalence of the Institute of guardianship and custody) show importance of relationships that provide normal existence, development of the wards in the community. Regulatory factors reflect the system of legal regulation of relationships that provide normal existence, development of the wards through the Constitution of Ukraine and current legislation (the Civil Code of Ukraine, the Family Code of Ukraine, the Law of Ukraine "About Protection of Childhood", etc.). Institutional factors (creation in the state apparatus of independent institutions and structural subdivisions of the authorities whose primary purpose is to ensure the rights and legal interests of children) reflect the results of the reform process of the state mechanism to ensure proper functioning of relations in the sphere of guardianship and custody. Criminological factors determine social danger of guardianship abuse, highness of the material and moral damage caused by it to society, opportunity and feasibility of using of criminal law measures to combat this crime, the level of its latency.

Key words: guardianship abuse, social determination, factors of social determination.